

ežen jonesko

najdiskutovaniji pisac savremenog pozorišta

Joneskovo pozorište u početku naiázalo je na potpuno nerazumevanje. Ništa nije bilo ni publicke ni kritike. U francuskoj provinciji jedna žena se digla za vreme pretstave „Stolice“ i počela da uči: „Nama se potisnjuju, vraćaju novac natrag!“ uz odobravanje štavne sale. U Darmistatu se pretstava „Lekcije završila skandalom. I tako je ilo svuda.

No iznenada je naišao uspeh. Interesovanje za Joneska i njegove drame proširolo se ne samo u Francuskoj, nego i u Americi, u Nemačkoj, u Holandiji, Jugoslaviji, Izraelu, Finskoj... Njegove drame osvrnu se svet.

Interesantno je da je publike primila Joneska pre nego kritika. Ođedino je ostala da je ovi komadi nasmejavaju. I to jedinim smerom neobičnim, crnim, na kakev ni je navikla.

— Zasluga je publike što je to otkrila — rekao je Jonesko. — Jer u početku barem kritika to nije bila zapaljiva. Uostalom u početku kritike je bilo vrlo malo.

Početak je bio u maju 1950 godine sa komadom „Celaeva pevačica“. Publike se u početku smejala začudenim banalnom konverzacijom Gospodina i Gospode Smit. Zatim verujući da treba da traži duboko značenje komada i ne našavši ga, zaučula je preplašena.

Suradnik kritičara „Figara“ pisao je: „... Apurd (razume, apurd u geometriji, metafizici, foneticu i simbolici) je počeo... Pustinja, pripava, monotonija...“

Citaci su odmah shvatili: Jonesko je jedan od pisaca avangardista, nerazumljiv i dosadan. Bezimol.

U istoriji pozorišta sijurno se ne pamti da je neki komad igran u potpunu praznoj sali, kada tem Jonesko, njegove žene i vratarke u sali nije bilo nikog. Jonesko kaže da je pravio statistiku da u Parizu ima četiri miliona stanovnika i da je računao da bi slučajno, zatulaviš, iz radioznanosti, zbog čuda, bar 50 do 40 Parizana trčalo svako veće da se nadu u pozorištu Noktambul. Pa ipak nije tako...

Pošle isticu nedelja potpunog neuspeha komad je skinut sa scene. Međutim Jonesko je shvatio da on voli pozorište i da mora da piše drame. Gledajući svoj komad, krećanje i govor ličnosti koje je on stvorio, koji su izlaze iz njega, Jonesko je bio začuden.

— Ja sam bio preplašen. S kakvim pravom ja sve ovo dini? Je li to dozvoljeno?

Bacio se svom snagom na pisanje komada. „Lekcija“ je bila igранa 1951 sa minimalnim uspehom, „Stolice“ je postavio na scenu 1952 Silven Dom. Ovoga puta kritika i publike bili su masovniji i podelili se odlučno na tri grupe koje i do danas postoje. Na one koji volje Joneska i smatraju ga za velikog pisca: najpre Žan Pujoz iz „Tan moderna“, zatim Žak Lemassan, Marcel Kapron, Andre Breton, Reijnon Keno, Filip Supo, Žan Polan, Žan Tardijs; zatim na one koji ga apsolutno ne voli i smatraju za ospenara: Z. — B. Žene iz „Figara“ i Žan Žak Gotje izgleda da su na čelu ove grupe kojoj pripada još Gabriel Marcel iz „Nuvell literare“ i drugi; najzad oni koji su jednom očarani, drugi put ogorčeni, kao Robert Kam iz „Mondax“ koji je tipičan za ovu grupu.

Publika u 1952 godini još nije bila ušla u borbu. Dešavalo se da i jedina tri do četiri posetioca napuste salu nezadovoljni. Pisac Adamov navraćao je i vremena na vreme na ovu fantomsku pretstavu u kojoj se pojavljaju samo izgubljeni staraci i

u Francusku školu i preko srca se vratio u Rumuniju kada mu je bilo 14 godina. Postao je Francuz i nije se mogao povratio u mentalitet svoje načaje po rođenju. Postao je isak profesor književnosti, pesnik i kritičar i stečao izvestan renome. No sreću je ostao u Francuskoj i kada je mogao, 1958, vratiti se tamo sa svojom ženom Rodikom i misliti da će tamo ostati zaувек.

Dugo vremena bili su strahovito smršavni. Njegova žena Rodika živila je u kancelariji jednoga advokata i ispravljala njegovu pokusaču u svojstvu vježbo-kefa. Nedostatak uspeha ispunjavaju ih je nespokojstvo. No oni su se smejali. Brzo su bili stvorili grupu prijatelja koje je Jonesko zabilježio pričajući im o svojim neuspjesima.

U jednom članku objavljenom u listu „Are on piše“:

„Nisam nikada uspeo da se razvijkem sasvim na život, ni tud, oznakom oko mene, a naročito ne na svu. Dode mi da osćem da se forme prazne odjednom od svoga sadržaja, da je realnost nerealna, da reti osetim samo kao glasove lišene smisla, ove kuće, ovo nebo da osćem samo kao fasade ničega, ljudi mi izgledaju da se kreću automatski, bez razloga u jednom prostoru bez prostora, sve izgleda kao da se rasplinjuje, da je sve poneto — ovde podrazumevam i sebe — jedino međusobno utemeljenjem, ihim... Međutim ja sam ovde, ne mogu da obuhvatom ovo ništavljivo, ne shvatajući u njemu ništa, izgubljeni, oslobođen ne znam čega što stvara da mi sve nedostaje.“

Led je probien, dane iz visekog sveta, intelektualne senke i srednja publike odlazili su na pretstavu. Žan Luj Baro oduševljeno klječe: „Bravo“, postalo je bon-ton diviti se Joneskovoj umetnosti.

Ežen Jonesko rođen je u Bukureštu 1912. Prenešen je u Francusku kad mu je bilo godinu dana. Isto je

— Kada je u kakvum okolnostima se počeli da se interesuju za dramsko stvaranje?

— Godine 1948. Učio sam engleski. Začudio sam se citajući mnogočine stereotipne obrće. Posmislio sam da bi bilo zanimljivo parodiirati prazninu i besmislenost svakodnevnog govora. Tako je nastala „Celaeva pevačica“. Ideja epizode sa M. i Mrs. Marten koji se za vreme pozornosti ne poznaju i tek pozabili su putem dozadajući da noć provode u jednom krevetu — došla mi je na pamet u metrou. Ja i žena bili smo razgovor da se nekada nismo poznavali... U trenutku kada sam se spremio da pišem komad još nisam znao kakav će imati završetak!

— A sada?

— U mom poslednjem komadu „Tues sans gages“ imam možda još više svesnog, usmerenog rada. U njemu ima čak i neka akcija koja se dešava na površini sna (čini mi se da se u svakom smu otkriva izvesna stvarnost). Žan Luj Baro postaviće ovaj pseudo-kriminalni komad najčešći iduće godine.

Razgovor je prelazi na temu berlinske pretstave „Stolice“. Jonesko me molí da mi prevedeš nekoliko recenzija. Osmehuje se, ponekad zatenu, sluša: „... Osnovna crta — manjolija...“ Svišće dvomislosti, previše detalja... Serpijstvo publike stavljanja je na tešku probu... Brisanje granica između stvarnosti i realnosti.

Mada se izgleda ne slže sa ovim formulacijama ne reaguje na njih. Preteže teh u trenutku kada čuje: „... On je autor koji reprezentuje nepravorenje nadrealizme. Kaže: „Moja pozorišta može se ocenjivati različito — no to sigurno nije nadrealističko pozorište.“ U Parizu mu ni jedan kritičar nije pripisavao nadrealističke tendencije. Govorio se pre o eksprezionizmu. Možda to proizlazi ipak iz načina inscenacije, iz karaktera scenografske obrade. Ove drame koje prikazuju svet ličen normalnih razmera puni su ipak suprotnosti.

— Kako se desilo da zavrlja scena „Stolice“ pokazuju izvesnu sličnost sa Béketovom „Završnicom“?

— Ne mislim da bi se tu moglo govoriti o uzajamnom uticaju. Stvari koje se tu kazuju prilično su jasne — i za svakoga ko malo misli valjda pristupne. Avangardno pozorište povlaže se ka izvorima, izravno pozirajući pravore — želi da izradi tragirajuću sudbinu čoveka, sudbinu koja se ne menja još od vremena Joba ili Edipa...

Jonesko je dosada napisao deset pozorišnih dela od kojih su sva — sem poslednjeg — bila već izvedena u Parizu. Tema koja se više puta ponavljala bilo je besmisleno premetanje i prenošenje nametaja ill drugih predmeta. Da li to treba da bude pričaz, na primeru svakodnevnog života, izvesne uzludnosti čovjekeve delatnosti, neka vrsta Sisićova motiva?

— U principu tu nema različenja sa istinom: slično kao i u sudovima kritičara koji u lešu što raste iz dana u dan vide našu kompleksnu savremenu stvarnost, a u mlađom paru — kao Adama i Eva, («Kako ga se osloboditi»).

Ustvari skoro svi Joneskovi komadi moguđuju raznorodne interpretacije, kao i radevi Kafkini (a kojima uostalom, ne bi želeo da ga uporedjuje). Jer ni u jednom trenutku nije pledirao za apstruktno pozorište. Jonesko hoće da razbije stvarnost, sve misli i prestave vezane s njom. Parodira ono što nekako ima smisla, uvedi degradaciju logičnog mišljenja. Tako nekada vidimo svet — i tako ga tada zamisljamo, uveravajući se i istovremeno da je pozorište bulevarskog tipa upravo anti-pozorište koje zalaguje stvarnost.

— Sta mislite o savremenom pozorištu?

— U pozorištu idem vrlo retko. Jednako ne podnosim Brechta (suvremenu propovednik) kao i Anuja ili Tenezi Viljemsa.

— Gde se najviše igraju vaši komadi?

— U Poljskoj i Jugoslaviji gde moje pozorište po svemu sudeti smatraju kao sinonim avangarde. Međutim u mojoj rodnoj zemlji u Rumuniji uopšte ih ne igraju. Šta mislite...

— Da li vaši komadi sadrže kakav moral?

— Nišam moralista.

— Znači da je rečenica poput treba biti tolerantijska (u „Kako ga se osloboditi“) protro neki odvojeni sablon, oslikaj koji ne znači mnogo?

— Ako vam je to dovoljno...

(Tekstove, prema članku M. Rid: Ežen Jonesko — najdiskutovaniji pisac savremenog pozorišta objavljenom u časopisu „Realiter“ novembra 1957 i intervju s Joneskom objavljenom oktobra 1957 u hamburškom listu „Die Welt“, preveo i predio Petar Vujčić.)

ežen jonesko

lekcijski

fragmenti

Profesor: A diplomski ispit ste već polozili, ako mi dopustite da vas to zapitam?

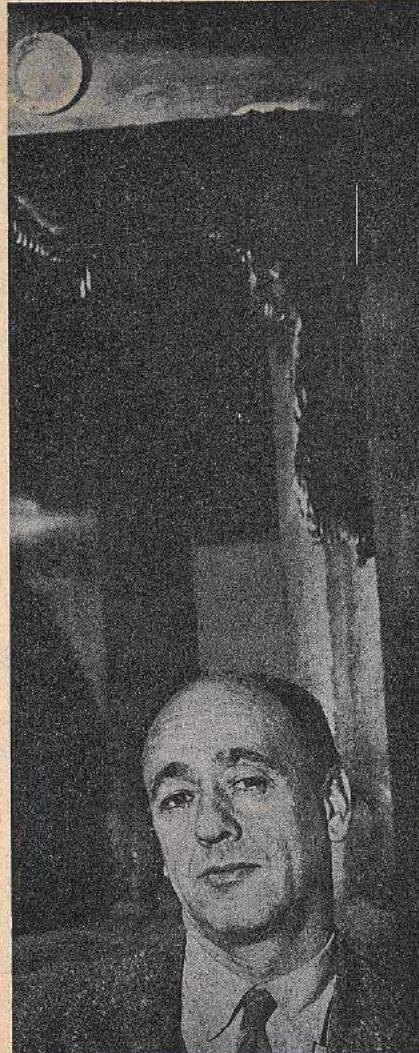
Učenica: Ah, ja bih to tako zelenila, gospodine. Ja sam tako žedna znanja. I moji roditelji bi hteli da produljim svoje znanje. Da se specijaliziram. Oni misle da obično opšte obrazovanje, pa čak i ako je slično, nije dovoljno u našem vremenu.

Profesor: Vaši roditelji imaju potpuno pravo, gospodice. Treba da nastavite svoje studije. Oprostite mi što vam to kažem, ali to je potrebno. Savremeni život je postao vrlo složen.

Učenica: I tako zapitena. Moji su roditelji vrlo imućni (Priljivo), to je moja sreća. Oni će mi omogućiti da radim, da završim visoke škole.

Profesor: Vaši roditelji...

Učenica: Onda, ako biste mi dozvolili, rekao bih, oprostite mi, da bi trebalo otpočeti sa radom. Ne-mamo kada gubiti vreme...

ežen jonesko

iz komada "akako ga se osloboditi"

Učenica: Možemo, gospodine. Radite samom što vam je draga.

Profesor: Šta mi je draga?... O, gospodice, vi radite samom što vam je draga. Ja sam vati sluga.

Učenica: Ah, gospodine...

Profesor: Aso se s tim slazete... onda... bismo... onda bih... ja bih počeo s ispitivanjem vašeg proslug i sadašnjeg znanja, tako da iz toga odredim put za budućnost...

Profesor: Šta je to četiri? Veći ili manji broj nego tri?

Učenica: Manji... ne — veći.

Profesor: Izvrstan odgovor! Koliko ima jedinica od tri do četiri?... ili od četiri do tri, ako vam je mlijije?

Učenica: Nema jedinica, gospodine, između tri i četiri. Četiri dozala odmah posle tri, ničega nema između tri i četiri?

Profesor: Niste me dobro razumeli. To je svakako moja pogreška, nisam bio dovoljno jasan.

Učenica: Ne, gospodine, to je moja pogreška.

Profesor: Evo, gospodice, tu su tri slike. Evo još jedne. Sad su četiri. Dobro gledajte. Imate ih četiri, jednu oduzmete u kolike vam ostaje?

Učenica: Pet. Ako je tri i jedan četiri, četiri i jedan su pet.

Profesor: Ne radi se o tome, Uopšte se o tome ne radi. Vi ste uvek slonu tome da pribrajate. Ali treba i oduzmeti. Ne vaja samo intergrirati. Treba i desintegrirati. To je život. To je filozofija. To je naruka. To je napredak i civilizacija.

Učenica: Da, gospodine.

Profesor: Vratimo se na slike. Imam ih dake četiri. Vi vidite da ih je zaista četiri. Jednu oduzmem i ostaje ih samo... No?

Učenica: Ne znam, gospodine.

Profesor: No, ponovite. To nije lako, priznajem. Međutim, vi ste dovoljno obrazovani da biste mogli učiniti intelektualni napor koji se od vas traži i da biste me mogli razumeti. No?

Učenica: Ne mogu, gospodine.

Ne znam, gospodine...
.

Profesor: Umesto da gledate kakvo muhe lice, dok se ja ovde trudim, bolje bi bilo kad biste nastojali da budete malo pažljiviji, ne nameravam se prijavljivati za deljenje.

Komad Ežena Joneska: »Čelava pevačica i Lekciju, prvi put sa u natoj zemlji izvedeni na zagrebačkim scenama 1916 godine.

Neki Sud je drugi grad u Jugoslaviji koji je imao prilike da vidi neki Joneskovi komadi na sceni. U okviru Dramskog veterina na Eksperimentalnom planu Tribine mladih članovi drame Šrpskog narodnog pozorišta Ružica Komnenović, Vito Mir Ljubičić i Milena Štaković izveli su 16 decembra 1957 godine u Lekciju E. Jonesku u režiji Borisa Kovača.

U ovom broju objavljujemo nekoliko fragmenata iz Lekcije

mični doktorat... ja sam ga već odavno položio... uklicujući i opštiti doktorat... i supergeneralanu diplому... Zar vi ne uvidate da je meni stalo do vašeg dobra?

Učenica: Boli me Zub...

Profesor: Loše vaspitanje... Ali to tako neće ići, neće ići, neće ići.

Učenica: Ja... vas... slušam...

Profesor: Al! Da biste naučili razlikovati sve te različite jezike rekao sam vam da je praka najbolja... Idemo redom. Pokušaću da vas način svih mogućih previduma nož.

Učenica: Kako god hoćete... svejeduo.

Profesor: Marijol! Marijol! Nema je... Marijol! Marijol! Marijol! Marijol! Marijol! Sta to znaci?

Učenica: Zato ne dolazite? Kad vas ja, zovevam tebe dođi. Ja ovde zapovedam, razume li. Ona ništa ne razume. Ne razume.

Službenika: Ne upadajte u takvo stanje, gospodine, čuvajte se svršetka. To će vas dalesko odvesti, to će vas dalesko odvesti!

Profesor: Ja ču znati da se na vreme zauzavim.

Službenika: To je lako reći. Rado bih to vidi.

Učenica: Boli me Zub.

Službenika: Evo vidiće. Stvar počinje. To je simptom.

Profesor: Kakav simptom. Objasnite? Šta ste hteli reći?

Učenica: Da, što ste hteli reći.

Boli me Zub.

Službenika: Konacno simptom. Veliki simptom.

Profesor: Glupost! Glupost! Glupost! Ne odlažite samo tako!

Zvao sam vas da potražite španjolski, novospanjolski, portugalski, francuski, orijentalski, sardapski, latinski i španjolski nož.

Službenika: Ne računajte na mene.

Profesor: Al! Evo jednog, gospodice, evo jednog noža. Steta samo što je jedan, ali pokušćemo da se još poslužimo za sve jezike. Biće dovoljno da izgovorite reč nož na svim jezicima i da ga vidi uporedbi gledate, pa da zamislite da je u jeziku kojim ga nazivate.

Učenica: Boli me Zub.

Profesor: No, recite! No, kao NO i Z... i, gledajte, gledajte, uporno, netremice...

Učenica: Koji je to jezik? francuski, talijanski, španjolski?

Profesor: To viši nije važno...

To viši vas ne tiče. Recite NO.

Učenica: NO...

Profesor: ...Z... Gledajte!

Učenica: Z...

Profesor: Još jednom... Gledajte!

Učenica: Z...

Profesor: Da, čas je završen... ali... ona... ona je još ovde... neće otiti...

Službenika: Ma nemojte!

Profesor: Nisam ja... Nisam ja... Marijo... Verujte mi... Ni... sam ja, mila Marijice...

Službenika: Nego ko je? Ko je onda? Ja?

Profesor: Ja ne znam... možda...

Službenika: Ili mačka?

Profesor: Ja ne znam... Može biti...

Službenika: Mili mali ubojici! Gadeli! Mali staričić! Htelj ste to meni uraditi, i meni! E, nisam ja jedna od vaših učenica! Hajde, stavite nož na njegovu mesto, brzo! A lepo sam vas učilačas upozorila: aritmetika vodi do filologije, a filologija vodi do zločina...

Profesor: Recite! NOZ... NOZ...

Z...

Učenica: Ne! Bole me uši i боли me sve...

Profesor: Iščupaću ti uši, evo o-

vako, i neće te više boleti, milje-

nice moja!

Učenica: A, vi me mučite...

TRAMVAJ ZVANI ZELJA

prolazi svakog sedmog proljeće
sa bojom putra i veteri
ima crvene lampe
i sjedita za mnoga snova
Dolazi tajanstven i dalek
ognju velom tajne
i dugu
tonu u tamu

Jednom smo se dovezli odmakud
na ovaj bulevard prepun svjetla
i ostali
zatudem
(dat je zetina kila bola
na tamne krovove
iznijenog velegradu)
Svjetla su ostala ugrišma
nakon posljednjeg snoveta
na ulici
izmedu dobarkan i lakunac

To smo mi imali mnogo ruku
(prsti su bili
olovne grane dobradošice
koja je tonula
u crvenozelenom
vidinoteposlednjiput)
imali mnogo dobre volje
da sbatimo
sve što nas dijeli
na ovom peronu od dlanova
(jedna slučajna srušnja
obucena u
kakojelepovačanoč
kiele prema jugu)

Jedino
(ovo nebo od kartona
donosi naušnu kili
za naše umorne tuge
i ljubav)
Nepoznatno
promišljujeti
odjeveni u barene haljine neon
(kad vrijeme izgubi
ravnotežu
ostadećemo na obali iza trepavica
sa prirom o proslodgičnjem snijegu
i matim princem
nase danas ni juče
nedorecene želje
da odutamo moju rub smca)
Štiti smo kraj nekog groblja
i dugi gledali za kolima
toplim od sudib želja
Vjetrovi su imali
jesenje subare
prvog dana proljeća
sedma godina
bokunici na kraj svijeta
nedjeljom je u crnom

Jedan minut čitanja
za utopljene pice
do Afrike i natrag
slava im
kazemo
slava
kaze liče
(Ujutro pupoljci otvaraju srca)

Krenuli smo
da se nademo
bogosladjejkada
ovako bezimenu
i tudi za jedan latak dužine
od moga do tuoga bola
Ionko nema dovoljno svjetla
za zasjane krugove
kao bezbjedno okretanje glavu
za bilo čijim
dabrovale
Boje ito ostaje nevidljiva
pa se za nama ne okreće
zavidnici osmijesi
slučajnih prolaznika

(Tramvaj zvani želja
prolazi
svakog sedmog proljeće
ima crvene lampe
i sjedita
za mnoga snova
Dolazi tajanstven
i dalek
ognju velom tajne
opršta se umorom
i dugu
tonu u tamu)

Na jednom sjeditu
ostalo su nam
lične karte
tramvaj je te večeri
zvonio
posljednji pu

Gojko JANJUŠEVIĆ